

УДК 631:06(091)

ПРИСЯЖНИК Микола Володимирович

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека
Національної академії аграрних наук України
вул. Героїв Оборони, 10, м. Київ, 03127
e-mail: prysyazhnyukmv@ukr.net
https://orcid.org/0000-0002-8409-319X

**СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ВИСТАВКИ ДЛЯ ПОТРЕБ ТВАРИННИЦТВА:
ІСТОРИЧНИЙ АСПЕКТ
(друга половина XIX – початок XX ст.)**

Анотація. Досліджується історія зачаткування сільськогосподарських виставок. Аналізується склад учасників, подається характеристика тварин представлених на виставках за породним складом, віком, статтю тощо. Представлено перелік губерній та повітів, які приймали у них участь. Встановлено роль сільськогосподарських виставок у покращанні стану тваринництва.

Ключові слова: сільськогосподарські виставки; худоба; учасники виставки; породи тварин

Нині в Україні виставкам приділяється значна увага, оскільки вони є одним з ефективних інструментів вирішення питань аграрної політики органами державного і місцевого управління. Участь у виставкових заходах дає можливість сільськогосподарським підприємствам заявити про себе, підняти власний імідж, визначити свою нішу на ринку. Крім того, виставки надають інформацію споживачам про появу на ринку нових видів товарів і послуг, прогресивних технологій.

Історіографічний аналіз проблеми засвідчує, що більшість узагальнюючих наукових праць містять фрагментарні дані щодо діяльності сільськогосподарських виставок. Так, окремі відомості щодо даного питання містять наукові праці І.П. Іваницького, А.С. Клімова, А.І. Михайловської [1-3] та ін. Однак авторами не ставилася мета – охарактеризувати передумови розвитку виставок, розширити географічні межі дослідження, дати детальну характеристику тваринам представлених на виставках. З огляду на це зусилля автора спрямовувалися на вирішення зазначених завдань.

Автором використано історичні (порівняльно-історичний, предметно-хронологічний), загальнонаукові (аналіз, синтез, логічний) та джерелознавчий методи. Методологія дослідження ґрунтується на застосуванні системно-історичного підходу.

У процесі дослідження нами встановлено, що перші виставки стали організовувати в кінці XVIII – першій половині XIX ст. На думку більшості дослідників, які займалися вивченням історії даного питання, різноманітні

виставки (мануфактурні, промислові, сільськогосподарські тощо) організовувалися керівництвом країни перш за все з метою економічного розвитку країни.

У кінці 1894 р. Міністерство землеробства звернулося до губернських та повітових земств з проханням вивчити, проблеми, які існували у сільському господарстві та зокрема тваринництві й запропонувати шляхи їх вирішення спільними зусиллями уряду та земств.

Усі без винятку земства визнали, що серед проблем сільського господарства проблеми тваринництва займали чільне місце. Потреби тваринництва поділялися на кількісні та якісні. Перші могли бути вирішені шляхом правильної організації ветеринарного обслуговування, наданням довгострокових та пільгових позик на закупівлю худоби, консультуванням населення стосовно годівлі худоби, розширення площі селянського землекористування тощо. Що ж стосувалося заходів націлених на якісне покращання тваринництва, то найповніше програми були представлені Московським, В'ятським і Воронежським губернськими земствами. На думку Воронежського земства, одним з найважливіших заходів повинно було стати надання права землевласникам і сільським товариствам купувати бугаїв-плідників через Міністерство землеробства в розстрочку. В'ятське земство висловилося за збільшення обсягу коштів від Міністерства землеробства на створення артілей з переробки молока (виготовлення сиру, масла), популяризацію знань з тваринництва, організацію розплідників племінних тварин та організацію їх виставок. Московське земство вважало за необхідне проводити покращання порід великої рогатої худоби за допомогою організації парувальних пунктів, продажу сільськими товариствами плідників та організації виставок сільськогосподарських тварин. Отже, як бачимо уже на той час земства розуміли важливість проведення виставок для поліпшення загального стану тваринництва.

У 1903 р. питання щодо покращання стану тваринництва обговорювалося і на першому Всеросійському з'їзді ветеринарних лікарів у Петербурзі, 1910 р. – другому Всеросійському з'їзді у Москві та на спеціально скликаному в Харкові Обласному з'їзді сільських господарів, агрономів і ветеринарів. Ветеринарні з'їзди намітили наступні заходи для поліпшення стану тваринництва: організація парувальних пунктів, на яких рекомендувалося тримати чистокровних плідників, при цьому уряд і губернське земство мали приймати участь у витратах щодо їхньої організації в рівних частках; посередництво земства у питаннях клопотання позики для селянських товариств і окремих господарів; придбання і продажу племінних тварин, організації артілей для переробки продуктів тваринництва; підвищення ветеринарного нагляду за тваринами та організація виставок сільськогосподарської худоби.

Початок виставкам, що організовувалися Комітетом скотарства при Московському товаристві сільського господарства було покладено у 1867 р. Спочатку вони називалися «Виставками телят», 1884 р. перейменовані в «Аукціонні виставки тваринництва». Свині та птиця були представлені на виставці, починаючи з 1884 р., проте головний сегмент на них завжди становила велика рогата худоба.

Починаючи з 1867 р. відбувалося поступове збільшення кількості тварин представлених на виставках впродовж 44 років (до 1911 р.). На першій виставці було представлено лише 20 голів худоби, пізніше їх кількість збільшувалася і у 1869 р. вона становила вже 55 гол., 1870 р. — 110, 1873 р. — 100, 1884 р. — 75, 1888 р. — 115 гол. З 1898 р. відбулося стрімке збільшення кількості тварин представлених на виставці і у 1902 р. їхня кількість становила 428 гол.

З кожним роком кількість губерній та повітів, які приймали участь у виставках також збільшувалася. Так, їхня кількість у 1869 і 1871 рр. відповідно становила 8 і 19; 1872, 1874 — 5 і 16; 1880, 1884 — 8 і 16; 1885, 1889 — 11 і 27; 1890, 1894 — 14 і 33; 1895, 1899 — 22 і 49; 1900, 1904 — 30 і 55; 1905, 1910 рр. — 28 і 57 [4, с. 21-30].

Що ж стосується кількості худоби, яку виставляла кожна губернія, то домінуюче положення тут займала Московська губернія, оскільки на неї приходиться 23,5% усіх тварин. За нею йшли Ковенська, Смоленська, Рязанська і Тамбовська губернії, які виставляли від 5 до 10% тварин. При цьому кількість тварин на одного експонента коливалася від 4 до 6 гол. Але по окремим губерніям коливання мали значно вищу амплітуду. Так, із чотирьох губерній Гродненської, Ковенської, Вітебської та Могильовської один експонат віз із собою, у середньому більше 10 тварин, із трьох інших Курської, Воронежської та Пензенської — від 5 до 10 гол., а із Радомської, Псковської, Новгородської, Тверської, Ярославської та Орловської губерній господарства виставляли від 1 до 3 гол. худоби. Стосовно племінного складу худоби виставок, то впродовж 1867-1877 рр. кількість метисів становила близько 50% і більше, але пізніше їхня кількість почала поступово зменшуватися і вони поступилися місцем чистокровним тваринам.

Незабаром виникло питання щодо необхідності преміювання метисів. У 1870 р. було прийнято постанову, щоб метисів не преміювати. Але вже через рік, відповідно до нових правил, затверджених 1871 р. їх знову дозволялося нагороджувати. Починаючи з 1880 р. метисам було виділено в якості нагороди малу золоту медаль, 1906 р. видано розпорядження щодо обмеження кількості метисів у виставках, а 1908 р. – наказ стосовно дозволу їм приймати участь у виставках з метою з'ясування питання значення метисів у розведенні великої рогатої худоби. Вагання були помітні і у поглядах експертних комісій на це питання. У 1892 р. преміювали як метисних телиць так і бичків; 1898-1900 рр. метисів не

преміювали взагалі, а решта років преміювали лише телиць. Стосовно породного складу худоби, то за 44 роки (1867-1911 рр.) проведення виставок були представлені 41 іноземна порода великої рогатої худоби та 10 вітчизняних. З усіх порід лише чотири були максимально представлені, а саме: голландська, симентальська, швіцька і альгаузька. Зазначимо, що спочатку на виставках домінувала голландська порода, але впродовж 1904 р.-1910 рр. її кількість значно зменшилася і становила лише 4%. Починаючи з 1870 р. кількість швіцької та альгаузької порід починає збільшуватися на виставках, симентали у цей час лише з'явилися, але поступово вони стали домінуючою худобою на виставках і лише на останній виставці кількість швіцької худоби перевищила сименталів [5, с. 266-280; 6, с. 5-12].

На виставках голландську та вільстермашську породи представляли чотири губернії; швіцьку, альгаузьку та симентальську — 18, у 10 перша та друга породи зустрічалися одночасно. Слід зазначити, що швіцьку породу на виставках представляли переважно північні губернії, симентальську — південні: Чернігівська, Полтавська, Орловська, Курська, Пензенська і Саратовська; швіцьку і альгаузьку породи — Курляндська, Вітебська, Псковська, Новгородська і Тверська губернії.

Щодо віку тварин представлених на виставках, то за правилами організаторів вік телят мав становити 1 рік, у 1867 р. його підняли до 1 ½ рока, 1884 р. разом з внесенням змін до програми виставок, стали допускати бичків віком до 2 р., корів до 4 р. У 1892 р. вік для корів підняли з 4 р. до віку, коли корова матиме чотири отелення. З 1899 р. бугаї допускалися до 3 р., а 1910 р. — до 5 р. [7, с. 21-26, 8, с. 13-15; 9, с. 45].

Це підвищення граничного віку вказувало на те, що племінних тварин старшого віку більше цінували, оскільки вони вже були перевірені за якістю нащадків.

На виставках був свій постійний круг експонентів, які кожного року представляли на них своїх тварин. Завдяки цьому відвідувачі та власники тварин знайомилися один з одним. Низка заводів, які розводили племінну худобу набули широкої популярності завдяки постійній участі у виставках. На початку діяльності виставок велика кількість тварин продавалися на них під час обов'язкового проведення аукціону, в останні ж роки покупці не чекали його, а купували худобу безпосередньо на заводі або на виставці, до початку аукціону, які стали практично фіктивними і з 1910 р. вже необов'язковими.

Впродовж 1888-1910 рр. 51 завод представив свою худобу на виставках понад 5 разів, 7 із них — 10 і більше, а 5 — понад 15 разів.

Дані заводи становили лише 16% від усієї кількості експонентів, які приймали участь у виставках за цей проміжок часу. Але з усієї кількості представленої на виставках худоби на їхню частку припадало близько 58%, тобто більшість тварин представлених на виставках постачалася

постійними експонентами. Це давало підґрунтя вважати, що на виставках певною мірою відобразилися ті тенденції, які мали місце в племінних господарствах. При Комітеті скотарства було визначено обов'язковим реєструвати заводи з щорічним оновленням даних, що сприяло кращому ознайомленню населення з заводами. На засіданнях Комітету неодноразово доповідалося про те, що на виставках якісно підвищився рівень представлених тварин [10, с. 37-45; 11, с. 41-46].

Регулярного характеру виставки тварин набули на початку ХХ ст. Особливою активністю у цьому напрямі відзначались земські установи Харківської губ. У 1901 р. Харківське губернське земство виділило 1000 крб. Державному конезаводству на преміювання кращих верхових і робочих коней, що були відзначені на виставці Харкова.

Зусиллями місцевих земств та Державним конезаводством у Харкові була проведена в 1903 р. Всеросійська виставка тварин, 20 вересня 1902 р. у містечку Лебедин за підтримки місцевого та губернського земств відбулася виставка коней. На преміювання кращих експонатів земськими установами було виділено 200 крб. У 1909 р. спеціальні виставки з конярства були влаштовані зусиллями Валківського, Куп'янського і Лебединського повітових земств. Перше організувало виставку в повітовому центрі, на якій було представлено 179 голів коней. Грошових премій було видано на суму 978 крб.; 6 експонатів відзначено срібними медалями, 12 — бронзовими, 16 — похвальними листами. Для проведення названої виставки повітовим земством було виділено 300 крб., губернським — 450 крб., Головним Управлінням Землеробства та Землеустрою — 100 крб., Управлінням Державного конезаводства — 400 крб. На виставці коней, яку організувало Куп'янське земство того ж року було представлено 67 експонатів, з них 34 відзначені грошовими нагородами. Премії, що отримали власники коней, склали загальну суму 310 крб. Почесних нагород було видано 6 [12, с. 473].

Слід відзначити активність Харківського губернського земства, яке регулярно надавало субсидії повітовим земствам у розмірі 300 крб. на організацію виставок тварин.

Спеціалізовані виставки великої рогатої худоби в 1909 р. були організовані в Охтирському, Богодухівському, Валківському і Лебединському повітах, причому в Богодухівському повіті їх відбулося того року 3. Виставка, яку організувало Лебединське земство, нараховувала 122 експонати. [12, с. 476].

Не менш активним у цьому напрямі діяльності було Золотоніське повітове земство Полтавської губернії, яке регулярно влаштовувало виставки приплоду великої рогатої худоби. В 1909 р. на такій виставці було надано премій на суму 589 крб., а на 1910 р. асигновано 600 крб., з них 300 крб. виділило Головне Управління Землеустрою і Землеробства [12, с. 53].

Отже, аналіз особливостей виставкової справи засвідчує, що успішність проведення сільськогосподарських виставок значною мірою залежала від координації зусиль громадських структур, з одного боку, та державних органів – з іншого. Аграрні виставки стали важливим засобом покращання стану аграрної галузі та зокрема тваринництва. Вони підтримували ініціативу сільськогосподарських виробників, допомагали обмінюватися досвідом, отримувати прибутки, покращувати породи худоби, ставали фактором поглиблення співпраці аграріїв [13]. У цілому сільськогосподарські виставки забезпечували доступ широкого прошарку населення до аграрних знань, досягнень, передових технологій, кращих порід та були частиною великої просвітницької діяльності.

Джерела та література

1. Иваницкий И.П. Сельскохозяйственные выставки в феодальной России. *Очерки истории музейного дела в России*. Москва. Вып. 3. 1961.
2. Климова А.С. Участие крестьян Волжско-Камского края в сельскохозяйственных и промышленных выставках во второй половине XIX века: дис. ... канд. ист. наук. Казань, 1989.
3. Михайловская А.И. Из истории промышленных выставок в России первой половины XIX века (Первые всероссийские промышленные выставки). *Очерки истории музейного дела в России*. Москва. Вып. 3. 1961.
4. Березова Ф.А. Нужды скотоводства и роль правительства и местных общественных организаций в их удовлетворении. Труды Всероссийского съезда по вопросам массового улучшения скота. С.-Петербург, 1911. Т. 1. с. 21-30.
5. Гаркави О.В. Обзор выставок племенного скота при Комитете скотоводства в Москве за 44 года. Труды Всероссийского съезда по вопросам массового улучшения скота. С.-Петербург, 1911. Т. 1. с. 266-280.
6. Копылов П.Д. К вопросам о значении сбыта в деле массового улучшения скотоводства. Труды съезда: материалы по V и VI секциям (доклады и журналы заседаний). Москва, 1911. с. 5-12.
7. Саковский К.К. О мероприятиях по улучшению животноводства в Рязанской губернии. Труды съезда: материалы по V и VI секциям (доклады и журналы заседаний). Москва, 1911. с. 21-26.
8. Спасский А.И. Экономическое значение ветеринарии и желательное отношение к ней правительства, земства и селско-хозяйственных организаций. Труды съезда: материалы по V и VI секциям (доклады и журналы заседаний). Москва, 1911. с. 13-15.
9. Труды Всероссийского съезда по животноводству в Москве: постановления. Москва, 1917. Вып. 1. с. 45.
10. Шлыкова Л.А. О мерах поднятия местного скотоводства. Труды Всероссийского съезда по вопросам массового улучшения скота. С.-Петербург, 1911. Т. 1. с. 37-45.
11. Шнель Н.И. Основные положения по вопросам массового улучшения скотоводства. Труды съезда: материалы по V и VI секциям (доклады и журналы заседаний). Москва, 1911. с. 41-46.
12. Справочные сведения о деятельности земств по сельскому хозяйству (по данным на 1909 год). / [сост. под ред. Морачевского В.В.]. СПб.: Типография В.Ф. Киришбаума, 1911. Вып. XI. 652 с.

13. Крот Л.М. Фінансування виставкої діяльності земствами Лівобережної України (друга половина XIX – поч. XX ст.). Ефективна економіка. 2016. №4.

Присяжнюк Николай Владимирович

Национальная научная сельскохозяйственная библиотека
Национальной академии аграрных наук Украины
ул. Героев Обороны, 10, г. Київ, Украина, 03127

Сельскохозяйственные выставки для нужд скотоводства: исторический аспект (вторая половина XIX – начало XX вв.)

Анотация. *Исследуется история начала сельскохозяйственных выставок. Анализируется состав участников, дается характеристика животных представленных на выставках по породному составу, возрасту, полу и т.д. Представлен перечень губерний и уездов, которые принимали в них участие. Установлена роль сельскохозяйственных выставок в улучшении состояния животноводства.*

Ключевые слова: *сельскохозяйственные выставки; скот; участники выставок; породы животных*

Prysyazhnyuk Mykola

National Scientific Agricultural Library
of the National Academy of Agricultural Sciences of Ukraine
10, Geroiv Oborony St., Kyiv, Ukraine, 03127

Agricultural exhibitions for the needs of cattle breeding: historical aspect (the second half of the XIXth – the beginning of the XXth century)

Abstract. *The history of the launch of agricultural exhibitions is explored. The list of participants of participants is analyzed, the characteristics of animals presented at exhibitions by species, age, gender, etc. are given. The list of provinces and counties that participated in them is presented. The role of agricultural exhibitions in improving livestock breeding status has been established.*

Keywords: *agricultural exhibitions; livestock; exhibitors; breeds of animals*

References

1. Ivanitskiy, I.P. (1961). Selskokhozyaystvennyye vystavki v feodalnoy Rossii [Agricultural exhibitions in feudal Russia]. *Ocherki istorii muzeynogo dela v Rossii*. Moskva, Vyp.3. [in Russian].
2. Klimova, A.S. (1989). Uchastiye krestian Volzhsko-Kamskogo kraya v selskokhozyaystvennykh i promyshlennykh vystavkakh vo vtoroy polovine XIX veka [Participation of farmers in the Volga-Kama region in agricultural and industrial exhibitions in the second half of the XIX century]: dis. ... kand. ist. nauk. Kazan. [in Russian].
3. Mikhaylovskaya, A.I. (1961) Iz istorii promyshlennykh vystavok v Rossii pervoy poloviny XIX veka (Pervyye vsrossiyskiye promyshlennyye vystavki) [From the history of industrial exhibitions in Russia in the first half of the XIX century (First All-Russian Industrial Exhibitions)]. *Ocherki istorii muzeynogo dela v Rossii*. Moskva, Vyp.3. [in Russian].

4. Berezova, F.A. (1911). Nuzhdy skotovodstva i rol' pravitel'stva i mestnyh obshchestvennyh organizacij v ih udovletvorenii [*The needs of cattle breeding and the role of government and local public organizations in their satisfaction*]. Trudy Vserossijskogo s'ezda po voprosam massovogo uluchsheniya skota. S.-Peterburg, T. 1, 21–30. [in Russian].
5. Garkavi, O.V. (1911). Obzor vystavok plemennogo skota pri Komitete skotovodstva v Moskve za 44 goda [*An overview of the exhibition of pedigree cattle at the Livestock Committee in Moscow for 44 years*]. Trudy Vserossijskogo s'ezda po voprosam massovogo uluchsheniya skota. S.-Peterburg, T. 1, 266-280. [in Russian].
6. Kopylov, P.D. (1911). K voprosam o znachenii sbyta v dele massovogo uluchsheniya skotovodstva [*To questions about the importance of marketing in the matter of mass improvement of cattle breeding*]. Trudy sezda: materialy po V i VI sekciyam (doklady i zhurnaly zasedanij). Moskva, 5-12. [in Russian].
7. Sakovskij, K.K. (1911). O meropriyatiyah po uluchsheniyu zhivotnovodstva v Ryazanskoj gubernii [*On measures to improve livestock in the Ryazan province*]. Trudy sezda: materialy po V i VI sekciyam (doklady i zhurnaly zasedanij). Moskva, 21-26. [in Russian].
8. Spasskij, A.I. (1911) Ekonomicheskoe znachenie veterinarii i zhelatelnoe otnoshenie k nej pravitel'stva, zemstva i selsko-hozyajstvennyh organizacij [*The economic importance of veterinary medicine and the desirable attitude of the government, zemstvos and agricultural organizations to it*]. Trudy sezda: materialy po V i VI sekciyam (doklady i zhurnaly zasedanij). Moskva, 13-15. [in Russian].
9. Trudy Vserossijskogo sezda po zhivotnovodstvu v Moskve postanovleniya [*Proceedings of the All-Russian Congress on Livestock in Moscow*]: postanovleniya (1917). Moskva. Vyp. 1, 45. [in Russian].
10. Shlykova, L.A. (1911). O merah podnyatiya mestnogo skotovodstva. Trudy Vserossijskogo s'ezda po voprosam massovogo uluchsheniya skota [*On measures to raise local livestock. Proceedings of the All-Russian Congress on the issues of mass improvement of livestock*]. S.-Peterburg, T. 1, 37-45. [in Russian].
11. Shnel, N.I. (1911). Osnovnye polozheniya po voprosam massovogo uluchsheniya skotovodstva [*Basic provisions on the issues of mass improvement of cattle breeding*]. Trudy sezda: materialy po V i VI sekciyam (doklady i zhurnaly zasedanij). Moskva, 41-46. [in Russian].
12. Morachevskogo, V.V. (1911) Spravochnye svedeniya o deyatelnosti zemstv po sel'skomu hozyajstvu (po dannym na 1909 god) [*Reference data on the activities of zemstvos on agriculture (according to data for 1909)*]. SPb.: Tipografiya V.F. Kirshbauma. Vyp.HI. 652. [in Russian].
13. Krot, L.M. (2016) Finansuvannya vistavkoï diyal'nosti zemstvami Livoberezhnoï Ukraïni (druga polovina HIH – poch. HKH st.) [*Financing of exhibition activity by Zemstvos of the Left Bank of Ukraine (second half of the XIX - early XX centuries)*]. Efektivna ekonomika. № 4. [in Ukrainian].

Received 11.01.2018

Received in revised form 05.02.2018

Accepted 17.02.2018